

УМОВИ УСПІШНОГО ПРАКТИЧНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Постановка проблеми. Соціальна робота покликана відігравати важливу роль у розбудові демократичного, громадянського суспільства в Україні. Як нова сфера професійної діяльності соціальна робота переживає період становлення в Україні. Аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду соціальної роботи та професійної підготовки соціальних працівників виявляє потреби у застосуванні нових підходів, використанні інноваційних технологій і розбудові сфери професійної освіти на основі адаптації передового міжнародного досвіду у цій галузі до сучасних українських економічних, суспільно-політичних та соціокультурних умов. Необхідність підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних діяти на рівні вимог міжнародних професійних стандартів у галузі соціальної роботи, зумовлена також контекстом входження України у світовий освітній простір. Цим, власне, визначається **актуальність** нашого дослідження.

Аналіз досвіду сучасних педагогів-новаторів і власний практичний досвід свідчать про те, що найбільш ефективним напрямом якісно нового підвищення рівня професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів є створення таких педагогічних умов, за яких студент формувався б соціально-активною, креативною особистістю, здатною до самовизначення взаємовідносин із клієнтами, динамічним ринком праці, саморегуляції власної професійної діяльності.

Невирішені раніше частини проблеми. Як цілком слушно зауважують науковці, підготувати соціального педагога/соціального працівника в стінах тільки освітньої установи неможливо. Виконання практичних завдань є неодмінною ознакою професійної компетентності соціального педагога/працівника, що дозволяє застосувати вміння співвіднести наявні знання із цілями, умовами й способами практичної діяльності. Професією соціального педагога, соціального працівника можна опанувати лише на індивідуально-особистісному рівні, тому необхідно орієнтувати професійну підготовку фахівця на формування його особистості.

Метою нашого дослідження є розгляд взаємовідносин учасників педагогічної практики, а саме здійснення практичного навчання, успішність якого залежить від ефективного виконання своїх ролей, визначення прав і обов'язків кожної сторони в практичному навчанні. Крім цього, надання рекомендацій до проведення соціально-педагогічної практики: визначення умов, за яких професійна діяльність помічника соціального педагога/працівника після навчання буде успішною, характеристика деяких форм контактів, що сприяють успішному вирішенню задач практики.

Виклад основного матеріалу. Виділяючи вихідні позиції програмної підготовки соціальних працівників, важливу роль ми приділяємо практиці, в процесі якої студенти одержують можливість стикнутися з реальною діяльністю фахівців і познайомитися з клієнтами, з проблемами, що розв'язуються установами соціальної сфери, суспільними об'єднаннями, державними й комерційними структурами; з умовами, в яких вони працюють. Їм також надається можливість застосувати на практиці знання й уміння, ознайомитися з формальною та неформальною структурою організації, усвідомити свої сильні й слабкі сторони.

Як зазначається провідними фахівцями, практика дозволяє перевірити знання, одержані в стінах навчального закладу, і інтегрувати їх у єдине ціле. Практика дає можливість також виділити саме головне в цьому комплексі.

Отже, метою практики можна назвати таке:

– засвоєння знань про сутність, типологію, характер соціальних проблем суспільства й клієнтів і способи їхнього вирішення на державному й особистісному рівнях;

- засвоєння професійних умінь і навичок соціально-педагогічної роботи із клієнтами;
- психологічна адаптація до обраної професії;
- самовиховання майбутнього професіонала;
- участь у волонтерській діяльності суспільних об'єднань, статутні цілі яких носять соціально-педагогічний характер;
- саморефлексія з наступним узагальненням ускладнень різного генезису та внесенням пропозицій для корекції навчально-виховного процесу.

Педагоги-наставники допомагають виробити важливі професійні вміння й навички: комунікативні (здатність входити в контакт із клієнтом і підтримувати спілкування з ним); інструментальні (володіння письмовими й усними прийомами захисту інтересів клієнта) і аналітичні (здатність виділяти головне, ставити проблему, висувати гіпотезу, збирати потрібну інформацію, розробляти план дій, реалізовувати його й оцінювати результати).

Практиканти повинні мати можливість ознайомитися з діяльністю соціальних служб, із внутрішніми правилами й службовими обов'язками співробітників; з партнерами: родинами, школами, установами соціального забезпечення, психіатричними лікарнями тощо. Студенти знайомляться із різними ситуаціями, в яких виявляються клієнти, і вчать сприймати їх цілісно; вони мають бачити безпосередню роботу із клієнтами, спостерігати за діяльністю досвідчених фахівців і обговорювати побачене зі своїми педагогами-наставниками, активно включатися в роботу, аналізувати й узагальнювати свій досвід, використовуючи при цьому допомогу співробітників служби; навчатися не тільки у своїх педагогів-наставників, а й у їхніх колег.

Як цілком слушно зауважують науковці, треба узгодити між собою теорію та практику, задачі освіти та підготовки до конкретної діяльності. Це завжди важко зробити через розходження цілей, підходів і оцінних критеріїв. Слід також зазначити, що установи соціальної сфери часто виражають претензії до навчальних закладів за те, що вони готують не таких фахівців, які потрібні їм. Навчальні заклади, зі своєї сторони, вважають, що ті використовують практикантів не за призначенням. Розрив між теорією та практикою в області соціальної роботи відчувається, мабуть, сильніше, ніж будь-де, і багато у чому він пов'язаний з інституціональною структурою цього виду професійної діяльності. Ми можемо констатувати факт, що питання про шляхи подолання такого розриву широко обговорюється з погляду інтеграції теорії й практики, відповідності системи професійного навчання запитам практики.

Як цілком слушно зауважує С. Тетерський, практичне навчання соціальних педагогів/працівників здійснюється успішно за умови, що всі учасники цього процесу ефективно виконують свої ролі. Несумлінне ставлення до своїх обов'язків з боку цих ключових осіб; надання ними недостатньої підтримки або відсутність у них відповідних здатностей може привести до серйозних наслідків для практичного навчання [1, с. 477].

Отже, можливе визначення обов'язків соціальної установи, координатора практики, практикантів і клієнтів.

Соціальна установа повинна правильно об'єднувати свої дії з надання можливостей навчання новоспеченому фахівцеві зі своїми безпосередніми службовими обов'язками з надання кваліфікованих послуг своїй клієнтурі. Керівник соціальної установи має виділити більше вільного часу викладачеві щодо практики (супервізору) для підготовки до своїх обов'язків щодо навчання практикантів, а також забезпечити підтримку з боку обслуговуючого персоналу, транспортні послуги та обладнання, що вимагаються для здійснення відповідальної практичної діяльності. Участь у практичному навчанні для соціальної служби не завжди рентабельно. Однак ці витрати виправдані такими перевагами, як безпосереднє ознайомлення з напрямками в освіті в області соціально-педагогічної роботи з населенням, набір нових кадрів, підвищення якості соціального обслуговування, обрання помічників-волонтерів.

Координатор практики також повинен робити свій суттєвий внесок у справу практичного навчання. Хоча передбачається, що соціальна установа має забезпечити час і кадри для виконання цієї освітньої діяльності, саме керівник (координатор практики)

займається відбором навчальних завдань, перевіркою робіт що навчаються й бере участь у низці різноманітних заходів, проведених у навчальному закладі. Найчастіше в процесі оцінювання його роботи не враховується величезний об'єм роботи поза навчальним розкладом, пов'язаний із встановленням міжособистісних стосунків учнів і співробітників установ, у яких учні проходять практику, а також між ними й викладачами. Зв'язок між навчальним закладом і установою щодо процесу практичного навчання є складним завданням, що вимагає певних знань. Крім того, відповідальність за розподіл навчального процесу з урахуванням індивідуальних потреб тих, хто навчаються, в прикінцевому підсумку, також лежить на координаторі практики. Таким чином, для того, щоб мати навички оцінювання навчального процесу, а також мистецтва викладання, необхідно бути кваліфікованим викладачем.

У процесі практичного навчання *практикант* не може займати позицію пасивного слухача. Практичне навчання потребує від його активної участі у формуванні навчального процесу, для того щоб наблизити навчальний процес до своїх потреб. Хоча зовсім очевидно, що відбір навчального матеріалу обмежений задачами навчального процесу, розробленими навчальним закладом, а також цілями й призначенням установи та його орієнтацією щодо надання послуг, студенту-практиканту все-таки надана можливість домовитися про свій індивідуальний навчальний план. Часто ці обговорення починаються з координатором, під час складання плану проходження практики в соціальних службах, і надалі тривають на щоденній основі у вигляді прийому спільних рішень щодо навчальних завдань студентом і супервізором. Практичне навчання звичайно базується на припущеннях або очікуваннях, що студент є дорослим, свідомим слухачем, здатним і бажаючим прийняти на себе відповідальність за проходження навчального процесу. Для багатьох студентів це є новою вимогою, до якої вони, можливо, ще не підготовлені. Тому практичне навчання може вимагати від них значних зусиль щодо вироблення нового для них почуття відповідальності за свої власні дії й за благополуччя інших людей за допомогою надання послуг у сфері соціального обслуговування.

Щоб уникнути зниження якості обслуговування *клієнтів* через процес навчання практикантів від всіх сторін потрібне ретельне планування. Серед соціальних служб іноді практикується виділення групи клієнтів, розгляд справ яких передається від одного студента до іншого. Трапляється, що клієнти навіть пишаються своєю роллю в орієнтуванні нових соціальних педагогів/працівників.

Навіть після визначення прав і обов'язків кожної сторони в практичному навчанні потрібна істотна робота щодо встановлення й підтримки зв'язків, які спрощують необхідну взаємодію сторін. Під час даного процесу можуть виникати питання, що вимагають безустанної уваги. Допомогти в рішенні цієї проблеми можуть договори (угоди) відповідних типів.

Критерії оцінки результатів практики Л. Нікітіна та В. Симонович сформулювали у такий спосіб: точне розуміння студентом-практикантом завдань практики, формулювання цільової настанови самостійно, з'ясування форми звітності за підсумками практики; активність у придбанні практичних навичок і налагодження гарних ділових стосунків з фахівцями в процесі проходження практики; придбання нових знань і вмінь, що дозволяють зрозуміти «секрети майстерності», специфіку місць роботи, груп і категорій клієнтів та їхню типову проблематику, розходження спеціалізацій професії «Соціальний педагог/працівник»; уточнене професійне самовизначення й визначення, що відбулося, своїх професійних «смаків» і «пристрастей»; загальна сформованість міжособистісних і комунікативних умінь; спостережливість і самокритика; сформованість професійних умінь (наприклад, уміння скласти характеристику, напрямок, довідку, звіт) і якостей особистості й фахівця; інтерес до роботи, ініціатива; організованість; впевненість; визначення своєї успішності щодо інших, які навчаються, що перебувають на тому самому етапі навчання [1, с. 115-116].

За визначенням авторів науково-методичного посібника (С. Тетерського, І. Адушкіна, А. Арнольдова та ін.), умови, за яких професійна діяльність помічника соціального працівника після навчання буде успішною, є такими:

1. Висока якість теоретичної підготовки.
2. Достатнє для самостійного виконання професійних обов'язків оволодіння професійними вміннями, навичками, інструментарієм, технологіями тощо.
3. Сформованість професійно важливих якостей особистості.
4. Правильний вибір місця навчання, роботи й профілю діяльності.
5. Гарні умови для навчання й роботи, підтримка сокурсників та адміністрації [2, с. 8].

Керівник практики збирає та акумулює інформацію про установи, які є або потенційно можуть стати місцем проходження практики студентів.

Деякі керівники практики розробляють методичні розробки, пам'ятки для студентів, що дозволяють зрозуміти зміст і призначення практики та уявити собі увесь обсяг знань і практичних умінь, одержаних у результаті.

Результати проходження практики відзначаються у соціально-педагогічному щоденнику відповідного зразка.

Важливо, щоб, перебуваючи на практиці, студенти одержали якнайбільше знань про соціальну роботу й суміжні сфери діяльності. Результат цей може бути досягнутий за допомогою різних способів:

а) шляхом відвідування заходів різних установ освітнього та соціального обслуговування;

б) вивчення спеціальної літератури та виступу з доповідями;

в) обговорення актуальних тем на практичних і узагальнюючих семінарах.

Після закінчення практики студенти-практиканти повинні знати різні методи соціальної роботи в межах професійної сфери, а також набрати необхідну кількість дослідницького матеріалу за темою проекту, затвердитися у своєму професійному виборі.

Варто охарактеризувати деякі форми контактів, що сприяють успішному вирішенню задач практики.

Планові бесіди. Такі бесіди мають бути добре підготовлені й проводитися в спокійній обстановці, щоб максимально використати час на бесіду. Бесіди варто використовувати для обговорення таких принципових питань, як, наприклад, законодавство та практика, що виникли труднощі, а також спеціальних розділів у звіті з практики.

Оцінка практики для практиканта допомагає йому усвідомити якість своїх знань, умінь вирішувати поставлені перед ним завдання, правильність позицій. Завдяки цьому практикант може реальніше оцінити свої ресурси й виявити слабкі місця в теоретичних знаннях і практичній роботі, на яких надалі він може зосередитися.

Відвідування навчально-тренувальних і інструктивних занять. Щоб одержати інформацію про суміжні й цікаві сфери діяльності, практикантові необхідно відвідувати такі заняття. Ціль інструктування на практиці полягає в тім, щоб досягти інтеграції знань і практичної діяльності таким чином, щоб мати як результат осмислену практичну діяльність і «приміряння» професійної ролі. Інструктаж на практиці фокусується на навчанні через практичну діяльність, осмислення й міркування над своєю практичною діяльністю, розробці пізнавальної основи повноцінної практики.

Практичні семінари. Під час контролю та оцінки практики значну увагу потрібно приділяти практичним семінарам як чиннику інтеграції теорії та практики.

Відзвів про закінчення практики. Після закінчення практики студент-практикант має отримати відгук про повністю пройдену практику. Цей звіт відмічається у щоденнику практики та здається керівникові практики разом з докладним звітом про практику, який студент пише самостійно. Такий щоденник, а саме звіт, має бути підписаний наставником і керівником установи за місцем проходження практики. Його зміст впливає на загальну оцінку результатів.

Отже, можна зробити **висновок**, що у практичній соціальній педагогіці/роботі теоретична база та професійні цінності переплітаються з практичними діями у складний спосіб. Жодний елемент не існує за відсутності іншого. Професійна теорія та принципи

значною мірою є безцільними, якщо вони не знаходять свого виразу в конструктивній дії. Дія є значною мірою безрезультатною і, в найгіршому випадку, може бути навіть шкідливою, якщо вона не ґрунтується на професійних та етичних принципах, не має чіткого відчуття процесу та його цілей і не реалізується з достатнім умінням. Два елементи практичної соціальної роботи, а саме, спеціалізована професійна теорія та професійна діяльність (що передбачає наголос на наукових дослідженнях) динамічно доповнюють один іншого, і кожний з цих елементів сприяє еволюційному розвитку та вдосконаленню іншого.

Література:

1. Никитина Л.Е., Симонович В.Л. Практическое обучение социальных педагогов в высшем учебном заведении: Методическое пособие. – М., 1999, 236 с.

2. Тетерский С.В. (автор, редактор и составитель), Адушкина И.П., Арнольдов А.И. и др. Допрофессиональная подготовка и начальное профессиональное образование социальных педагогов и социальных работников: Научно-методическое пособие. – Березники: Издательский дом «Типография купца Тарасова», 1997.

3. Тетерский С.В. Введение в социальную работу: Учебное пособие. – 5-е изд. – М.: Академический Проект, 2006. – 496 с.

Статья посвящена проблемам формирования условий успешного прохождения практической подготовки будущих социальных педагогов/работников в высших учебных заведениях. Сделан акцент на определение прав и обязанностей каждой из сторон практики. Автор статьи отмечает, что в практической деятельности нужна существенная работа по установлению и поддержке связей, что упрощает необходимое взаимодействие сторон практики.

The article is devoted to the problems of formation of practical preparation successful passing conditions of the future social teachers / workers in high educational institutions. The stress was made on the definition for the rights and duties of each practice parts. The author of the article marks, that there must be essential work on the establishment and support of connections in the practical activity. It simplifies the necessary.